

1892 Yılında Yaşanan Bir İnşaat Faciası ve Devlet

Kemalettin Kuzucu

Marmara Üniversitesi

Bu bildiri 1870'teki büyük yangından sonra kâgir tekniğinde inşa edilmiş çok katlı binalarıyla, görece büyük caddeleri ve düzgün sokaklarıyla, çarşıları, parkları ve modern ulaşım imkânlarıyla temayüz ederek turizm ve ticaret bölgesi olma yolunda ilerleyen Beyoğlu'nda meydana gelen bir inşaat kazası üzerinedir. İstanbul basını hadiseyi birkaç ay boyunca farklı ölçülerde ama her gün takip etmiştir. Binanın cinsi, sahibinin kimliği, sorumlularının unvanları, arama kurtarma faaliyetlerine katılanların isim ve sıfatları ile ölü ve yaralıların sayısı gibi konularda ilk günlerde görülen çelişkili, belirsiz ve gerçektışı haber ve bilgiler, ilerleyen zamana bağlı olarak yerini daha kesin ve doğru sonuçlara bırakmıştır. Bu bakımdan değerlendirmeler yapılırken hem gazete bilgileri kendi içerisinde mukayese edilerek, hem de bunlar resmî devlet belgeleriyle karşılaştırılarak en doğru sonuçlara ulaşılmaya çalışılmıştır.

Beyoğlu'nda oteller mıntıkası olarak öne çıkan Tepebaşı'ndaki bir inşaat 2 Eylül Cuma günü saat 15.30-16.00 civarlarında çökmüştür. Tepebaşı Bahçesi'nin karşısında bulunan inşaatın sahibi,

İtalyan asıllı Musevi tüccar Arslan oğlu Avram Fresko¹ idi. *Sabah* gazetesi çöken yapının otel olduğunu belirtirken, diğer gazetelerde ve resmî belgelerde hane, bina ve apartman şeklinde kayıtlıdır. İnşaatın yerinde daha önce, mülkiyeti Avram Fresko'nun ortağı Elias (İlya) Pinto'ya ait olan ve döşeli odaları tek tek kiraya verilen büyük bir ahşap yapı bulunması, yeni yapım sırasında yüzölçümünün yine çok büyük tutulması ve ayrıca bu tarihlerdeki otel furyası hesaba katıldığında bunun otel olarak tasarlandığı akla yatkın gelmektedir.² Altı katlı yapı bitmeye yaklaşmış, çatısı dahi kurulmuş durumdaydı.³ İki bloktan oluşan binanın sol kısmı çökmüştü. İnşaatta 35 kişi çalışmaktaydı. Binanın sallanmaya başladığını fark edenler kaçıp kurtulurken, işçilerin yarısı enkaz altında kalmıştır. Çökmenin meydana getirdiği gürültü ve sarsıntı dehşete yol açmıştır.

Deprem ve yangın gibi afetlerde devlet erkânının olay yerine gitmesi geleneğine bağlı olarak, İstanbul ve Beyoğlu erkânı vakit

.....

- 1 Zengin bir Yahudi olan Avram Fresko II. Abdülhamid dönemi Bahriye nazırlarından birisinin bankeri ve İstanbul'daki Wiener Bank'ın müdürü Gerson'un kayınpederi idi (Said N. Duhanî, *Eski İnsanlar Eski Evler: 19. Yüzyıl Sonunda Beyoğlu'nun Sosyal Topoğrafyası*, çev. A. Parman, 2. Baskı, TTOK Yayını, İstanbul 1984, s. 33). Fresko, 20. yüzyılın başında Büyükkada Musevilerinin kendilerine ait bir mabetleri olmadığını öğrenince Panço Mahallesi'ndeki arsasını sinagog yapılması için bu cemaate hibe etmiş, II. Abdülhamid'in iradesiyle sinagogun inşasına başlanmış ve birkaç yıl içerisinde tamamlanmıştır. Daha sonra adada cemaatin nüfusunun artması üzerine 1921'de bu sinagog yıktırılmış ve yerine hâlen kullanılmakta olan yenisi inşa edilmiştir (Pars Tuğlacı, *Tarih Boyunda İstanbul Adaları*, Say Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1995, I, 182).
- 2 Behzat Üsdiken, "Beyoğlu'nda Kaybolan ve Yaşayan Pasaj ve Geçitler-II", *Tarih ve Toplum*, c. 15, Sayı 89, Mayıs 1991, s. 21.
- 3 İstanbul'un ilk otelleri evden dönüştürülmüş işletmeler olması nedeniyle, geleneksel tekniklerine göre inşa edilmiş iki üç katlı yapılar iken, 1870 yangınından sonra yatay taşıyıcılarda putrelli kullanılan volta döşemelerin işe koşulmasıyla yüksek katlı ve büyük hacimli oteller ortaya çıkmıştır. Volta yapım teknolojisi, özellikle Beyoğlu bölgesinde ve Batılı yeni yapı tiplerinin inşasında yoğun olarak kullanılmış ve genellikle 4 ile 7 kat arasında yüksekliğe sahip oteller inşa edilmiştir (Elif Çelebi Yakartepe-Can Binan, "İstanbul'un Modernleşme Dönemi Otelleri (1840-1914)", *Megaron*, c. 6, Sayı 2, İstanbul 2011, s. 87).

geçirmeden enkazın başında toplandılar. Ayrıca seyir için gelen büyük bir meraklı grubu da yerlerini almıştı. Önce caddenin iki tarafına ip çekilerek kordon altına alındı. Binanın diğer bloğunun yıkılması ihtimaline karşı ahalinin geliş gidişi yasaklandı, tramvay seferleri durduruldu. Olay yerine ilk ulaşan Beyoğlu Jandarma Kumandanı Hüsnü ile Merkez Komiseri Hüseyin Hami ve maiyetindeki polisler derhal yaralıları kurtarmaya giriştiler. Ardından Altıncı Daire-i Belediye Müdürü Macid Bey, Şehremini Rıdvan Paşa, Zaptiye Nazırı Hüseyin Nazım Bey, Bahriye Silahendaz Taburu Kumandanı Mehmed Paşa, Saray Kimyageri Bonkowski ve birkaç doktor gelerek kurtarma çalışmalarına destek verdiler. Şehremini Rıdvan Paşa, aralarında mimarlar Vallaury ve Jachmund'un da bulunduğu bir grup ebniye kalfası ve mühendislerle görüşerek enkazın kaldırılması ve altındakilerin kurtarılması konusunda nasıl bir yöntem izleneceği hakkında görüşlerini sordu. Jachmund⁴ henüz yıkılmaya meyilli kısımların tamamen çökertilmesinden, Vallaury⁵ ise birinci katın içeriden ve dışarıdan tahkim edilmesinden sonra kurtarma çalışmalarının başlatılmasını teklif ettiler. Fakat enkaz altından sürekli avazlar yükseldiğinden, yaralıları kurtarma ve binayı güçlendirme işinin birlikte yürütülmesi benimsendi. Sallandığı için

.....

- 4 Almanyalı mimar ve mühendis August Jachmud, Alman hükümeti tarafından Türk mimarisini tetkik için İstanbul'a gönderilmiştir. Hendese-i Mülkiye Mektebi'nde muallimlik de yapan Jachmund, başta 1889 tarihli Sirkeci Garı olmak üzere Bahçekapı'daki Deutsche Orient Bank, Caddebostan'daki Ragıp Paşa Köşkü gibi yapılara imza atmıştır. Mimar Kemaleddin'in yetişmesinde rol oynamış, onun Almanya'ya gitmesine aracılık etmiştir (Cengiz Can, "İstanbul'da 19. Yüzyıl Batılı ve Levanten Mimarların Yapıları ve Koruma Sorunları", YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1993, s. 331-335).
- 5 Fransız kökenli olup 1850 yılında İstanbul'da doğan Alexandre Vallaury 1921'de yine burada ölmüştür. Paris'te eğitim gördüğü için Fransız kültürünü temsil eden Vallaury, mimarı olduğu Sanayi-i Nefise Mektebi'nde hocalık yapmıştır. Diğer önemli yapıları arasında Müze-i Hümayûn (İstanbul Arkeoloji Müzesi), Duyûn-ı Umûmiye binası (bugünkü İstanbul Erkek Lisesi), Hidayet Camii, Osmanlı Bankası Genel Müdürlük binası, Karaköy'deki Banque de Change, Pera Palas Oteli, Abdülmecid Efendi Köşkü ile Anadolu yakasındaki tren istasyonları sayılabilir (C. Can, "İstanbul'da 19. Yüzyıl Batılı ve Levanten Mimarların Yapıları", s. 225-228).

tehlike saçan birkaç duvar tamamen yıkıldı, ayakta kalan duvarlar da büyük direklerle sağlamlaştırıldı. Etraftaki inşaatlardan temin edilen yaklaşık 40 amelenin de desteğiyle enkaz altından ölü ve yaralılar çıkarılmaya başladı. Terasta asfalt işiyle uğraşan 8 İtalyan ameleden 7'si ile ayrıca 9 amele binadan atlamak veya başka suretlerle kurtulmayı başarmışlardı. Amelelerden Dimitri, Hüseyin ve Leonidi kafaları parçalanmak suretiyle ölmüşler, Bekir'in sağ kolu kopmuştu. Altında kaldığı kalasların arasından "Aman boğuluyorum, beni kurtarın, biraz su verin" diye bağırın Mehmed adlı amelenin sesinin duyulması üzerine, kalaslar dikkatlice kesilip büyük bir delik açılarak hafif yaralı surette çıkartıldı. Cesetler Bonkowski Bey'in antiseptik sürmesinin ardından kapalı arabalarla cami ve kiliselere götürüldüler. Yaralılar Bâb-ı Zaptiye doktoru Hafız Arif ve Beyoğlu mutasarrıflığı Baştabibi Binbaşı Louis ve Dikran Sarafim tarafından ilk muayeneleri yapıldıktan sonra sedyelerle Altıncı Daire Hastanesi'ne sevk edildiler.⁶ Salomon ile Markar'ın yaralarına Amori Eczanesi çalışanları müdahale etmişler ve ilk tedavileri bunlar tarafından yapılmıştır.⁷ İtfaiye alayından da bir bölük asker hafriyat temizleme ve arama-kurtarma çalışmalarına katılmıştır. Çalışmalar fener ışığında gece geç saatlere kadar sürdü. Uzmanların gözetiminde sürdürülen çalışmalar karanlığın yol açtığı güçlük ve çökmeyen kısımların saçtığı tehlike nedeniyle durduruldu. Binanın iç tarafında ve arka kısmında bulunan duvarlardan birinin sabaha karşı kendiliğinden yıkılması, enkaz kaldırma işini ertesi güne bırakmayı tavsiye eden mühendisleri haklı çıkarmıştı.

Hadiseden sonra, Sadrazam Cevad Paşa ile Zaptiye Nazırı Hüseyin Nazım Paşa arasında kısa süreli bürokratik kriz yaşanmıştır. Haberi gazetelerden öğrendiğini belirten Cevad Paşa bu

.....

6 *Tarık*, nr. 3030, 11 Safer 1310/3 Eylül 1892; *Sabah*, nr. 1090, 12 Safer 1310. Bu hastaneyi 1865 yılında Server Efendi'nin reisliği döneminde Fransız rahibeler Beyoğlu'nda kiraladıkları bir binada Mecruhîn Hastanesi adıyla kurmuşlardır. Hastane salgın sonrasında belediye tarafından devralınarak Altıncı Daire-i Belediye Hastanesi olarak hizmetine devam etmiştir (Beyoğlu Belediyesi, *155. Yıl Altıncı Daire-i Belediye Başkanları ve Hizmetleri Kronolojisi Sergisi*, 3-12 Ocak 2013, s. 19).

7 *Tercümân-ı Hakikat*, nr. 4347, 14 Safer 1310.

tür olaylardan kendisinin anında haberdar edilmesi gerektiği halde bunun neden yapılmadığını sormuştur. Nazım Paşa ise cevabî yazısında hadiseyi duyar duymaz olay yerine gittiği ve geç saatlere kadar kurtarma işiyle uğraştığından yazışmanın geciktiğini ifade etmiştir. Bununla birlikte Cevad Paşa'nın yazısının kendisine ulaşmasından az önce Sadaret'e bir jurnal yazdığını belirtmiştir. Anlaşılan o ki, iki makamın yazısı aynı saatlerde yola çıkmıştır. Nitekim Nazım Paşa Sadaret'e peş peşe yazılar göndermiştir. Bunlardan birisinde kazanın saatini, oluş şeklini, 3 ceset ile 14 yaralının çıkarıldığını, hastaneye götürülen yaralıların ikisinin burada öldüğünü ve çökmenin sebebi-yetersiz malzeme kullanılmasından kaynaklandığını ifade etmiştir.⁸ Bir gün sonraki yazısında ise Leonidi adlı duvarcının naşının çıkarılarak mensup olduğu kiliseye gönderildiğini yazmıştır.⁹

Sağ kurtulan amelelerden birisinin Şehremini Rıdvan Paşa'ya verdiği ve gazetenin berrak Türkçe ile kaydettiği şu ifadeler kaza anına ve kazazede psikolojisine ışık tutmaktadır: "Binada otuz beş amele çalışıyorduk. Biz altı kişi bodruma toprak taşımakta idik. Birden bire bir gürültü koptu. Ben hemen arkamdaki küfeyi atarak bodrumdan dışarıya atladım. Başımdan aşağıya taş ve tuğla yağıyordu. Yarı belime kadar molozun içinde kaldım. Ahali koştu. Toz ve duman arasında yanımdan birinin geçtiğini görebilerek eteğine sarıldım ve 'Aman beni kurtar!' dedim. Ondan sonra kendimi kaybettim. Şimdi kulaklarım işitmiyor ve başımda sersemlik var. Bodrumda bulunan beş kişinin nereye kaçtıklarını görmedim ise de zannedersem bodruma doğru kaçtılar."¹⁰

Kaza nedeniyle yolun belli bir bölümünün trafiğe kapatılmasından dolayı Tramvay Şirketi maddi zarara uğramıştı. Aslında Şirket Karaköy'den binen yolcularını zorunlu olarak Asmalımes-cid'de indirmekte ve Galata Sarayı'ndan Şişli istikametine yine yolcu taşımaktaydı. Müşteri kaybı bu ikisinin arasında yaşanmıştı. Bununla birlikte Şirket'in her gün için 60 lira olarak hesapladığı zararını tazmine kalkışması *Sabah* tarafından şaşkınlık ve biraz da öfkeyle karşılanmıştır. Tramvay yolu ancak on gün sonra açılacak

.....

8 BOA, BEO, 62/459I, lef 5.

9 BOA, BEO, 62/459I.

10 *Sabah*, nr. 109I, 13 Safer 1310.

ve Şirket ettiği zararın tazmini için çöken bina sahiplerine protesto çekecektir.¹¹

Kazanın Sebebi ve Suçluların Kovuşturulması

Kurtarma çalışmalarına koşut olarak kazanın sebebinin aydınlatılmasına dönük teknik incelemeler yürütülmüştür. Beyoğlu Jandarma Kumandanı Hüsnü Bey, Beyoğlu İtfaiye Yüzbaşısı Hafız Neşet Bey ve Altıncı Daire Mühendisi Agop Holas Efendi her tehlikeyi göze alarak yıkılmayan bloğun üst katına kadar çıkıp incelemelerde bulundular. Bu kısmın terasında boylu boyuna bir çatlak bulunduğu görüldü. İçerisinde katran kaynatılan kazanlardan birisi de devrilerek çatlağın arasına yuvarlanmıştı. Çatlağın risk derecesini ölçmek için, bugünkü gözle bakıldığında ilkel ve ilginç denilebilecek bir yöntem izlendi. Çatlağa iki ucu ziftli bir kâğıt yapıştırıldı. Kazan buradan çıkarılmak istendiyse de, bundan ötürü meydana gelecek hareketin yeni bir yıkıma yol açabileceği korkusuyla vazgeçildi. Bir gün boyunca izlenen kâğıdın yırtılmadığı görülünce, sıkışmış olan kazan ip takılarak ve amelenin aşağı doğru çekmeleri neticesinde çıkartıldı. Teknik heyet ise çökme tehlikesinin henüz bitmediğini belirtti.

İnceleme ve soruşturmalar binanın sahibi, müteahhidi ve kalfaları arasındaki ilginç ilişkileri ortaya çıkarmıştır. Şöyle ki, Fresko binanın yapımını önce Semprini¹² adlı müteahhide teklif etmiş, ancak Semprini'nin usûl-i mimariye aykırı bir şekilde inşaatı üstlenemeyeceğini belirtmesi üzerine, Tedeschi Kalfa¹³ ile anlaşmıştır.

.....

11 *Sabah*, nr. 1099, 21 Safer 1310.

12 İtalyan asıllı Guglielmo Semprini 1870'teki Beyoğlu yangınından sonra İstanbul'a gelmiştir. Mimarlık eğitimi gördüğüne dair herhangi bir bilgi bulunmadığından, araştırmacılar onu onarım ve yapı gerçekleştiren inşaat müteahhidi kabul etmişlerdir. İstanbul'un birçok sokağında mütevazı konaklar yapmasının yanında, Beyoğlu bölgesinde otel, okul, hastane, kilise, sinagog ve elçilik binası gibi yapıların inşaatını ya da onarımını gerçekleştirmiştir (C. Can, "İstanbul'da 19. Yüzyıl Batılı ve Levanten Mimarların Yapıları", s. 221-222).

13 Gabriel Tedeschi, Heybeliada'da 1904 yılında inşa edilen Hesed le Avraam

Tedeschi işin her bir zirasını 8,5 liraya götürü olarak kabul etmişti. Fakat Tedeschi vaadini yerine getirmeyerek daha düşük fiyatla, yani zirayı 7,5 liradan olmak üzere Mavrokordato Kalfa'ya vermişti. Mavrokordato ise bundan daha düşük fiyatla Yunanlı Françesko ile ortağı Mihal Frigeli adlı bir taşçı ustası ile biraderine ihale etmişti.¹⁴ Gazeteler, mal sahibi Avram Fresko'nun masrafı düşürmek uğrunda birtakım inşaat kurallarını çiğnediğini ve eksik malzeme kullandığını yazmışlardır. Başından beri olayın üzerine giden ve diğer vurgunculara “bir ibret-i müessire” olması için sorumluların cezalandırılmasını savunan *Sabah* gazetesi, çökme sebebini işin bu şekilde “elden ele geçme”sine bağlamıştır. Dışarıdan bakıldığında yekpare görünen ama aslında bir duvarla birbirinden ayrılmış bulunan iki bloktan oluşan binanın üçte ikisi Avram Fresko'ya, üçte biri ise ortağı M. Pinto'ya aitti. *Moniteur Oriental*'a göre inşaatın bulunduğu saha çevredeki birçok arazi gibi yangın nedeniyle boşalmış bir arsaydı.¹⁵ Yıkılan kısım Avram'ın hissesindeydi. Kaza, teras katına asfalt döşendiği sırada meydana gelmişti. Önce terasın demir kirişleriyle döşemesi birden bire ayrılmış, beşinci kata binen yük burasını yıkmış ve ardından sırasıyla diğer katlar çökmüştü. Vallaury ve diğer mühendislerin tanısına göre çökmenin sebebi binanın fenn-i mimariye aykırı inşa edilmesiydi. Yüklenicilerin kişisel çıkarları için başkalarının canlarını hiçe saymalarının ağır cezayı gerektiren bir suç olduğunu belirten *Sabah*, inşaatın tamamlanıp insanların yerleşmesi halinde daha büyük can kaybı yaşanacağını hesaba katılarak, yargılamanın buna göre yapılması konusunda ilgili mercilerin dikkatini çekmiştir.¹⁶ *Tarik* gazetesi ise *Sabah*'ın baş sorumlu ilan ettiği Fresko'nun suçlanmasını doğru bulmamıştır. Gazete, “vuku bulan kaza meydana geldiği cihetle ondan tekrar tekrar bahse lüzum yoktur”

.....

Sinagogu'nun planını çizmiştir (Murat Belge, *İstanbul Gezi Rehberi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2002, s. 348). Yazar, Avusturya kökenli Aşkenazların Yüksekaldırım'da yaptırdıkları sinagogun mimarının Tedeschi olduğu bilgisini yalanlamaktadır (s. 229).

¹⁴ BOA, BEO, nr. 62/4591, lef 4.

¹⁵ Nur Akın, *19. Yüzyılın İkinci Yarısında Galata ve Pera*, Literatür Yayınları, İstanbul 1998, s. 276.

¹⁶ *Tarik*, nr. 3031, 12 Safer 1310/4 Eylül 1892; *Sabah*, nr. 1091, 13 Safer 1310.

diyerek, suçluların hukuk makamları tarafından bulunması gerektiğini savunmuş ve gazeteleri sorumlu davranmaya davet etmiştir.¹⁷

İnşaatı ihale ile üstlenmiş olan Françesko olayın hemen akabinde firar etmiş ise de kısa süre sonra yakalanır. Asıl müteahhit Tedeschi ise Büyüka'da ele geçirilir. Tedeschi sorgusunda olaydan iki saat önce inşaatı teftiş ettiğini ancak tehlikeli bir durum görmediğini, çökmenin sebebini bilemediğini, muhtemelen diğer sorumluların tamahkârlıklarından ve yolsuzluklarından ileri geldiğini, incelemeler neticesinde gerçeğin ortaya çıkacağını ifade eder. Kazadan sonra saklanmasını ise galeyana gelen ahalinin kendisine saldırmasından korkmasına bağlar. Fakat Hüseyin Nazım Paşa Sadaret'e gönderdiği yazısında Tedeschi'nin ifadelerini kabul edilebilir bulmadığını açıkça ifade eder. Zira binanın tamamen çökmeden önce bazı yerlerinde çatlaklar oluştuğunu gördüğü halde Tedeschi bunu örtbas etmeye çalışmış ve üzerlerini çimento ile kapattırıştır.¹⁸ Tutuklanan Françesko'nun ortağı Tatavlı Topal Yorgi ortalıkta gözükmeyince önce onun da firar ettiği düşünülmüş, fakat amelelerin kaza anında onun inşaatta bulunduğunu söylemeleri üzerine enkaz altında kalmış olabileceği ihtimali belirlemiştir. Nitekim Yorgi'nin cesedi, hadisenin üçüncü gününde bodrum bölümünde demir kirişlerin altına sıkışmış ve kokmuş bir halde bulunur. Cebinden çıkan *Sabah*'a göre 3.000, *Tercümân*'a göre 13.000 liralık banknot kendisi bekâr olduğu için Şehremaneti'ne teslim edilir.

Binanın caddeye bakan tarafında olup ayakta kalan ana duvarının yıkılması Vallaury tarafından sakıncalı görülünce buna on beşer metre uzunluğunda üç tane seren ile payanda vuruldu. Aynı gün yani 5 Eylül'de, binanın çökme sebebini araştırmak ve enkazın kaldırılması için nasıl bir çalışma yürütüleceğini belirlemek üzere Rıdvan Paşa başkanlığında bir komisyon kuruldu.¹⁹ İnşaatı Avram

.....

¹⁷ *Tarik*, nr. 3035, 16 Safer 1310/8 Eylül 1892.

¹⁸ BOA, BEO, 62/4591, lef 4.

¹⁹ Komisyon üyeleri Şehremaneti Sermühendisi Mehmed Kemaleddin, Altıncı Daire-i Belediye Sermühendisi Mirliya İshak Paşa ve Mühendis-i Sânişi Süleyman, Birinci Daire-i Belediye Mühendisi Rıza, Şehremaneti Hendesehâne Muallimi Binbaşı Süleyman, Mimar Vallaury ile Fenerli Andon, Midillili Kosti, Fenerli Teodor, İlya Ohannes ve Pavli kalfalardan

Fresko'dan ihale yoluyla almış olan Mavrokordato, ikinci müteahhit Tedeschi ve üçüncü müteahhit Françesko ile bunun ortağı Mihal Frigeli komisyon huzuruna çağrılıp sorgulandılar. Onların ifadeleri ile inşaatın plan ve krokileri incelendikçe kazaya sebep olan teknik kusurlar belirginleşti. Binanın zemin katına sadece bir demir sütun dikilmiş ve bu sütun Triyeste taşlarından parçalı olarak inşa edilen kaide üzerine oturtulmuştu. İnşaatın tam ortasında bulunan ve ana taşıyıcı organ olan sütun gerekli ölçü ve kalıplara sahip değildi. Birinci katın putrelleri bu sütuna bağlanmıştı. Komisyon üyelerinin ekserisi, sütunun altında bulunan taşın binanın ağırlığına dayanamayarak parçalanması neticesinde çöktüğü konusunda birleştiler. Azınlıkta kalan üyeler ise, çökmeye putrellerin gereğinden kısa oluşunun yol açtığını ileri sürmüşlerdir. Öte yandan ara bölmelerin duvarlarının tuğlaları dik değil yatık örüldüğü için daha fazla malzeme kullanılmış ve kirişler bu yükü taşıyamamıştı.

Sorgu sırasında zanlıların birbirlerini suçlamaları dikkat çekmiştir. Örneğin zanlılardan birisi, binanın sıkletine tahammül edemeyen kaidenin üçüncü katın inşası sırasında çatladığını, bundan Avram'ın da bilgisinin olduğu halde çatlayan yerlerin çimento ile örtüldüğünü ileri sürmüştür. Hatta kazadan birkaç dakika önce çatlakların yeniden açıldığı ve demir sütunun yerinden oynadığı amele tarafından görülmüş, amele durumu beşinci kattaki Yorgi Kalfa'ya bildirmiş, o da “Çimento ile delikleri tıkayın, ben şimdi aşağıya geliyorum”²⁰ demiş ve bu, kalfanın son konuşması olmuştur. Zanlıların “cümlesi[nin] yekdiğerine isnâd-ı cürm eylemekte” olduklarını ileri süren *Tarik* ise, bunlardan birisinin, “Demirler çürüktür, tahammül etmez diye Tedeschi Kalfa'ya söyledik. Kullanacaksınız dedi. Biz de kullandık. Hatta ahşap direklerin dipleri dahi çürüktü” şeklindeki ifadesinden bahsetmiştir.²¹ Zaptiye Nazırı Hüseyin Nazım Paşa'nın görevlendirdiği hafiyelerin gizli ve etraflı biçimde yürüttükleri incelemeler de “inşasını deruhde eden kalfaların her ne maksada mebnî ise binanın husûl-i metanetine kifayet edecek surette inşaata ihtimam ve dikkat etmedikleri”ni

.....

müteşekkildi (*Sabah*, nr. 1092, 14 Safer 1310/24 Ağustos 1308).

²⁰ *Sabah*, nr. 1093, 15 Safer 1310/7 Eylül 1892.

²¹ *Tarik*, nr. 3033, 14 Safer 1310/6 Eylül 1892.

ortaya çıkarmıştır. Paşa 7 Eylül tarihli yazısında ise, Mavrokordato, Mihal, Françesko ve Tedeschi'nin raporda belirtilen yolsuzlukları itiraf ettikleri halde suçu birbirlerinin üstüne attıklarını belirtmiş, raporla birlikte pulsuz ve imzasız mukavelenamelerin adliyeye teslim edildiğini bildirmiştir.²² Kalfalar ise Mavrokordato'nun işin başından beri inşaatı müdahil olmadığını söylemişlerdir. Komisyon delilleri inceleyip tanıkları dinledikten sonra bir rapor hazırlayarak padişaha sunmuştur.²³

Müteakip günlerde gazetelere yansıyan bazı tanıklıklar kazanın "göz göre göre geldiğini" belgeler niteliktedir. Örneğin geride bir eş ile beş yetim bırakarak ölen Dimitri, kazadan sekiz gün önce karısı Marika'ya, binanın kurallara aykırı inşa edildiği için yıkılmasından endişe duyduğunu ve bu yüzden çalışmak istemediğini söylemiş, fakat Marika geçimleri için günlük 20 kuruş kazandıran bu işte çalışmaktan başka çareleri olmadığına direktince düşüncesinden vazgeçmiştir.²⁴ *Sabah*'ın iddiasına göre Avram Fresko'nun bütün amacı, inşası bittikten sonra binayı satmak olduğu için, yapılan hileleri baştan beri bildiği halde gereken ihtimamı göstermemiş ve kazanın yaşanmasına sebep olmuştur. Onun vurdumduymazlığının cezasız kalmaması gerektiğini savunan gazete, cezasının bir an önce verilmesi hususunda adli makamları göreve çağırmaya müteakip günlerde de devam etmiştir.

Avusturyalı Tedeschi, İtalyalı Mavrokordato ve Yunanlı Françesko ile ortağı Mihal haklarında Beyoğlu polisince yürütülen ilk tahkikatın tamamlanmasının ardından evrakı Beyoğlu Bida-yet Mahkemesi Müdeînumumiliği'ne teslim edildi. Yargılanmaları için Müstantik Mehmed Celaleddin Bey görevlendirildi.²⁵ Mahkeme, Avram Fresko ile müteahhitler arasında teati edilmiş dört parça Fransızca mukavele senedinin tasdikli tercümelerini istedi.²⁶

.....

²² BOA, BEO, 62/4591, lef 6.

²³ Kazanın oluş şekli ve diğer ayrıntılar hakkında gazetelerin verdikleri malumatı indî olarak değerlendiren *Tarik*'in aynen yayımladığı raporun tam metni bildirinin son kısmındadır.

²⁴ *Sabah*, nr. 1093, 15 Safer 1310.

²⁵ *Sabah*, nr. 1095, 17 Safer 1310.

²⁶ *Sabah*, nr. 1102, 23 Safer 1310.

Tedeschi ve Mavrokordato birer gün arayla mahkemeye çağrıldılar. Duruşmaya zanlıların ülkelerinin elçilik tercümanları ve avukatları müdahil oldular. Avukatlardan her biri, müvekkillerinin işi bir başkasına ihale ettiğini belirtip suçsuz olduklarını öne sürerek haklarında yasal işlem yapılamayacağı gerekçesiyle görevsizlik kararı verilmesinde diretmişlerdir.²⁷ Ancak yetkileri bulunmadığı halde Avusturya ve İtalya kañçılaryalarından gelen bu talepler, Usul-i Muhakemât-ı Cezaiyye Kanun-ı Muvakkatî'nin 431. maddesine aykırı bulunduğu için mahkeme Tedeschi ile Mavrokordato'nun yargılanmasının devamına karar vermiştir. Karar adı geçen kañçılaryalara bildirilmiş, zanlılara da yeniden celpler yazılmıştır.²⁸

Altınca Daire-i Belediye Müdürü Macid Bey, komisyon kararının bir suretini müteahhit Tedeschi'ye tebliğ edilmek üzere Avusturya-Macaristan Sefareti'ne göndermişti. Tedeschi tebliği gördükten sonra bir dilekçe vererek, olaya dair bazı görüşleri bulunduğunu belirtip dinlenmesini, ayrıca heyetin binayı bir kere de kendisiyle birlikte incelemesini istemiştir. Tedeschi'nin talebi kabul edilmiş, komisyon Tedeschi ile beraber olay yerinde inceleme yapmak üzere toplantıya çağırılmış, ancak sonuç değişmemiştir.²⁹ Bununla beraber zanlıların ülkelerinin müdahaleleri etkili olmuş ve hepsi de kefaletle serbest bırakılmışlardır. 1893 yılının Şubat ayı sonuna kadar yaptığımız gazete taramalarında yargılamanın yapılıp yapılmadığına dair bir veriye ulaşamamıştır. Arşiv kayıtlarında da herhangi bir bilgi elde edilememiştir. Elimizdeki tek somut veri, kazada ölen Dimitri'nin eşi Marika'nın 1893 başında hükümete başvurarak, eşinin ölümüne sebebiyet verenler hakkında yasal takibatın yapılmasını isteyen dilekçesidir. Marika'nın talebi 27 Ocak 1893 tarihli yazıyla Adliye Nezareti'ne bildirilmiş ise de, akıbeti konusunda fikir yürütmekten mahrumuz.³⁰

.....

27 *Sabah*, nr. 1109, 1 Rebûlevvel 1310/22 Eylül 1892.

28 *Sabah*, nr. 1110, 2 Rebûlevvel 1310.

29 *Sabah*, nr. 1100, 21 Safer 1310; *Tercümân-ı Hakikat*, nr. 4254, 23 Safer 1310/14 Eylül 1892.

30 BOA, DH. MKT, 2046/28.

Ölenler ve Yaralananlar

İnşaatın çökmesi neticesinde Yorgi Kalfa'nın yanı sıra 6 amele ölmüştü.³¹ Sultan Abdülhamid'in emriyle Şehremini Rıdvan Paşa tarafından hazırlanan aşağıdaki tabloda, ölenlerin isimleri, babalarının adları, memleketleri ve aile bireyleri ile ilgili bilgiler yer almaktadır. En küçüğü 15, en büyüğü 52 yaşında bulunan ölenlerin yaş ortalaması 31.7'dir. İstanbul'da ikamet eden ve annesinden başka kimsesi bulunmayan Topal Yorgi dışındakilerin kökenleri genellikle Anadolu'nun doğu vilayetleridir. Bunların memleketlerinde yaşayan aile bireylerinin sayısı 28'dir. Ölenlerin bakmakla yükümlü oldukları kişiler arasında ebeveynleri de bulunmaktadır:

Ölenlerin Memleketi, Adı	Yaşı	Yakınlarının Adları ve Derecesi	Yaşı
Bitlis sancağında Ulya köyü ahalisinden Hasan bin Yusuf	22	Memleketinde validesi Bezo Zevcesi Gülüftar Kızı Halime Kızkardeşi Cevri	55 30 2 5
Kiğı sancağında Bilican köyü Bekir ibn-i Mustafa	15	Kasımpaşa'da pederi Hamal Mustafa Validesi Hatice Kardeşi Hasan Kardeşi Ahmed Kızkardeşi Fincan Kızkardeşi Güllü Kızkardeşi Emine	50 40 8 4 10 5 2
Kuzucan (Pülümür) kazasında Ferhadiye köyünden Mustafa bin İsmail	18	Memleketinde pederi İsmail Validesi Hatice Kızkardeşi Gülüftar Kızkardeşi Karesi	70 55 15 8
Kasımpaşa'da Sururi Mahallesi'nde Dimitri veled-i Yani	52	Zevcesi Mariko Oğlu Kostanti Oğlu Yanko Oğlu Yorgi Kızı Kıriso Kızı İsminya	38 14 7 1,5 10 4

.....

31 *Tarik* gazetesi, *Contantinopolis*'in 9 Eylül tarihli nüshasında enkazdan bir ceset daha çıkarıldığına dair haberi nakletmiş (*Tarik*, nr. 3037, 18 Safer 1310/10 Eylül 1892) ise de, bu haber diğerleri tarafından doğrulanmamıştır.

Bitlis sancağında Talas köyünden Krikor veled-i Murad	30	Memleketinde zevcesi Zülfü Kardeşi Agop Kardeşi Vartan Hemşiresi Nuber	19 25 12 8
Tatavla'da Turşucu Sokağı'nda Topal Yorgi veled-i Yani	50	Validesi Sofi	75
Kalyoncu Kolluğu'nda Fakir Sokağı'nda Leonidas veled-i Yani	35	Zevcesi Lazkar Oğlu Andon Oğlu Yani	30 3 1,5

Rıdvan Paşa'nın yaralıları listesinde ise adresleriyle birlikte şu isimler yer almaktaydı:³²

<u>Yaralının Adı</u>	<u>Adresi</u>
Yani veled-i Nikoli	Akarca Sokağı/Tatavla
Kiğılı Hüseyin bin İsmail	İmam Hanı/ Kasımpaşa'da
Tomas veled-i İsak,	Yünlü Hanı/ Kasımpaşa'da
Mahmud bin Hasan	Fındıklı
Agop veled-i Vardikos,	Püsküllü Hanı/ Kasımpaşa
Muşlu Agop veled-i Artin	Papaz Sokağı/Dopalpdere
İsmail bin Ali	Acem İsmail Hanı/Kasımpaşa
Mahmud bin Mahmud	Acem İsmail Hanı/Kasımpaşa
Salomon veled-i Avram	Balat
Kosti veled-i Nikoli	Emin Cami-i Şerifi Mahallesi
Irgatbaşı Derviş	-
Ahmed bin Yusuf	Mehmed Efendi Hanı/ Fındıklı

Sultan Abdülhamid'in isteği üzerine Doktor Luigi kazadan sağ kurtulanları tedavi etmiştir. Bunlardan Mustafa, Hasan, Ali ve Boğos hiçbir şikâyetleri olmadığını belirtmişler ve muayenelerinde de herhangi bir sorun tespit edilmemiştir. Ancak diğerlerinde bazı patolojik bulgular saptanmıştır. Örneğin Derviş'te hafif sıyrıklar, İsmail, Malkon ve Hasan'da kalp çarpıntısı, Ali'de baş ağrısı, Yusuf'un makat bölgesinde

.....

³² BOA, Y. MTV, 66/82, lef 2.

sancı, Memiş'te mide ağrısı, Manol'un de iç organlarında bazı rahatsızlıklar saptanmış ve tutulan rapor padişaha takdim edilmiştir.³³

Sosyal Devlet Perspektifinden Sultan Abdülhamid'in Tutumu

Sabah'ın ifadesiyle “Nerede bir afet ve felaket zuhûr etse derhal inayet-resân olmak hasîsa-i âlem-pesendânesi cümle-i mezayât-ı âliye ve celîle-i hümâyûnlarından olan”³⁴ II. Abdülhamid, kazayı duyar duymaz resmî ve özel imkânlarını seferber etmiştir. Padişah, iki yıl önce yâver-i ekremlige atadığı ve iç ve dış politikayla ilgili konularda kendisine danışmanlık yapan Müşir Ahmed Şakir Paşa'yı olay yerine gönderir.³⁵ Paşa'ya yardımcı olmaları ve yaralılara müdahale etmeleri için bazı bendeleriyle saray doktorlarından Mahmud ve Zeki beyleri de ona terfîk eder. Meşhur cerrah Sarel'e telgraf çekerek, hastaneye gidip yaralıları sürekli muayene etmesini ve her iki saatte bir kendisini bilgilendirmesini ister. Ayrıca ölenlerin ve yaralananların isimleri ile sosyal ve ekonomik durumlarının araştırılması, yaralıların bakım ve istirahatlerine azami gayret gösterilmesi, ailelerinin yardımına koşulması hususunda ilgililere emirler yağdırır. Padişah, çökme anında bir demire asılıp aşağıya atladığı sırada başından yaralanan ve bir daha kendisinden haber alınmayan gencin peşine düşer. Bu kişi bulunarak Yıldız'da tedavi altına alınır.

Şakir Paşa ile yaverler Kadri ve Ahmed beyler krizi yerinde yönetmeye çalıştılar. Gece sürdürülen çalışmaları takip edip bilgi aldıktan sonra Beyoğlu Mutasarrıfı Hüseyin Hasib ve Altıncı Daire Müdürü Macid Bey ile birlikte yaralıların buldukları Altıncı Daire Hastanesi'ni ziyaret ettiler. Yaralılara padişahın selamını ve iyi dileklerini

.....

33 *Tarik*, nr. 3033, 14 Safer 1310/6 Eylül 1892.

34 *Sabah*, nr. 1091, 13 Safer 1310.

35 Üzerine aldığı görevleri başarıyla ifa etmesi, devlete bağlılığı, bilgeliği ve idari birikiminden ötürü Temmuz 1890'da Yıldız'da görevlendirilen Ahmed Şakir Paşa'nın bilhassa Mısır, Bulgaristan ve Ermeni sorunlarıyla ilgili önemli kararların alınmasında ve uygulanmasında hizmetleri görülmüştür (Ali Karaca, *Anadolu İslahâtı ve Ahmed Şakir Paşa (1838-1899)*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1993, s. 28 vd.).

bildirip, taşınmaya elverişli yaralıların Yıldız Hastanesi'ne nakledilecekleri müjdesini verdiler. Nitekim yolculuk şartlarından zarar görmeyecek olan yaralılar sedyelerle Yıldız Hastanesi'ne götürüldüler. Sultan Abdülhamid Yıldız Hastanesi'ndeki yaralıların sağlıklarına tam anlamıyla kavuşuncaya kadar kalmalarını istemişti. Hastane Tabib-i Sâni Miralay İbrahim, İkinci Fırka Kumandanlığı'na gönderdiği 14 Eylül tarihli yazıda, tedavisi biten Kiğılı Mehmed Mahmud ile Erzincanlı Ahmed Yusuf ve Mahmud Hasan'ın taburcu edilebileceklerini bildirmiş ve bunlar padişahın iradesiyle evlerine gönderilmişlerdir. Padişah bunlara 5'er lira atıye vermiştir.³⁶ Altıncı Daire Hastanesi'nden yaraları hafifleşip yolculuğa dayanabilecek seviyeye gelenlerin Yıldız'a nakilleri ertesi günlerde de sürdü. 19 Eylül tarihinde Mehmed, Mahmud ve Ahmed, bundan iki gün sonra ise İsmail, Oseb, Salomon ve Kostî tam sağlıklarına kavuşmuş olarak ve padişahın 5'er liralık atıyesini alarak evlerine gittiler. Eylül'ün son haftasına gelindiğinde Yıldız Hastanesi'nde sadece Agop ve Tomas kalmıştı. Bunlardan ikincisinin durumu ciddiyetini korumakta idi. *Servet*'in haberine göre Belediye Hastanesi'nde yatmakta olan Yani, Agop ve Bekir adlı hastalar da biraz toparladıklarında Yıldız'a nakledileceklerdi.³⁷

Sultan Abdülhamid, ölenlerin ve yaralananların enkaz altından çıkarılmasında ve yaralıların hastanelere nakillerinde ve diğer hususlarda gayretleri görülen asker, polis, jandarma, itfaiyeci ve diğer memurların isimlerini içeren bir defter hazırlanmasını istemişti. Bununla ilgili olarak Şehremîni Rıdvan Paşa ile Müşir Şakir Paşa'nın ayrı ayrı hazırlattıkları ama birbirleriyle büyük ölçüde örtüşen listeler mevcuttur. Rıdvan Paşa, binanın çökmesini müteakip olay yerine gidenlerle birlikte, fevkalade çaba sarf eden belediye ve zabıta personelinin isimlerini içeren defteri Saray'a sundu. Şakir Paşa'nın tedarik edip arama ve kurtarmaya seferber ettiği kişiler bu listede yoktu. Rıdvan Paşa, olay yerine ilk ulaşan Beyoğlu Jandarma Kumandanı Miralay Hüsnü ile Şehremaneti Seyyar Müfettişi Osman'ın çalışmalarını yüceltmıştır. Paşa'ya göre, bunlar "hayatlarını tehlikeye koyarak ol derece çalışmışlardır ki mücerred onların eser-i himmetiyle bir hayli amelenin

.....

36 BOA, Y. PRK. BŞK, 27/65, lef 1, 2 ve 6; *Tarîk*, nr. 3043, 24 Safer 1310/16 Eylül 1892.

37 *Servet*, nr. 83, 7 Rebîulevvel 1310/24 Eylül 1892, s. 7-8.

hayatları” kurtulmuştu.³⁸ Hüsnü Bey ise 4’ü ölü, 10’u yaralı olmak üzere 14 ameleyi enkaz altından çıkararak maiyetinin listesini sundu.³⁹ Rıdvan Paşa’nın “Cümleten hizmet-i tahlisiyyede ibrâz-ı gayret-i fevkalâde eylemişlerdir” kaydıyla tuttuğu jandarma ve polisler listesinde Hüsnü Bey’in maiyetinin yanı sıra Yüzbaşı Eyüb Sabri Efendi, Çavuş Hüseyin Ağa, Tosyalı Mustafa Onbaşı, Erzurumlu Şükrü, Bosnalı Mehmed Ağa ve Safranbolulu Mustafa Çavuş yer almaktaydı.⁴⁰ Rıdvan Paşa ayrıca Altıncı Daire Tanzifat Müdürü Levend Ağa, doktorlar Sarel, ile Violet, mimarlar Vallauray ve Jachmund, Altıncı Daire Müdürü Macid Bey ile bunun maiyetinden Şeref Efendi’nin her türlü teşekkür ve padişahın atıfetine lâyık olduklarını belirterek, nişan ve rütbelerinin yükseltilmesini önermiştir.⁴¹

.....

38 BOA, Y. PRK. BŞK, 27/65, lef 4.

39 Hüsnü Bey’in listesinde Yüzbaşı Mustafa Ağa, Mülazım-ı Evvel Mehmed Efendi, Mülazım-ı Evvel Ahmed Ağa, Yüzbaşı Ahmed Ağa, Serçavuş Emin Efendi, Bölük Emîni Ziver, Çerkes Ahmed, Erzincanlı Hasan, Çorlulu Rifat, Polis Komiseri Hüseyin Hamî Efendi, Polis Mehmed Efendi, Polis Mahmud Efendi ve Galata Sarayı Tulumba Müdürü İsmail Ağa bulunuyordu (BOA, Y. PRK. BŞK, 27/65, lef 3). *Servet* gazetesi, arama kurtarma faaliyetlerine katılanlar arasında ismini zikretmeyi unuttuğu birkaç kişiyi sonraki günlerde şükranla kaydetmiştir. Bunlar Komiser Hasan, Polis Hayri, Tepebaşı mevkiinde Polis Mehmed Hulusî ve Hasköy Polis Merkezi’nde görevli Polis Mikail’dir (*Servet*, nr. 79, 18 Safer 1310, s. 8). Ancak bunların isimleri resmî belgelerde geçmemektedir.

40 BOA, Y. MTV, 66/82, lef 3.

41 Rıdvan Paşa, cansiperâne hizmetlerinden ötürü Beyoğlu Jandarma Kumandanı Hüsnü Bey’in haiz olduğu üçüncü Osmanî nişanının ikinci ile değiştirilmesini; Şehremaneti Seyyar Müfettişi Osman Efendi’nin rütbe-i salisesinin de bir derece terfiinin uygun olacağını belirtmiştir. Olay tarihinden itibaren fevkalade çaba sarf eden Altıncı Daire Tanzifat Müdürü Levend Ağa uhdesine dergâh-ı alî kapucubaşılığı verilmesini; bütün güçlerini ve mesailerini yaralıların tedavilerine hasreden Doktor Sarel ile Doktor Violet’in sahip oldukları üçüncü ve dördüncü Mecidî nişanlarının değiştirilmesini; binanın tehlikesinin izale edilmesinde gayreti görülen Mimar Vallauray’nin sahip olduğu dördüncü Osmanî nişanının değiştirilmesini; Jachmund’a da müceddeden üçüncü rütbeden Mecidî nişanı verilmesini; Altıncı Daire memurlarından olup yaralıların gerek kurtarılması ve gerekse nakillerinde gayreti görülen Şeref Efendi’ye müceddeden beşinci rütbeden Mecidî nişanı verilmesini; “gececi gündüzlü binanın derun ve bîrununda bulunarak icra

Yaver-i Ekrem Şakir Paşa kurtarma işinde yararlılık gösteren belediye görevlileri arasında 12 kişinin ismini zikrederken,⁴² Rıdvan Paşa, rütbeleri ve görevlerinin yanı sıra hizmetlerinin niteliğinin de yer aldığı biraz daha ayrıntılı defterde yer alan ve aşağıda tablo halinde sunulan 20 kişilik listeyi hazırlamıştır.

Kurtarma ve Yaralıların Nakli İşinde Gayret Gösteren Altıncı Daire-i Belediye Mensupları	
Adı ve Sıfatı	Hizmeti
Müfettiş Hacı Mahmud Efendi Müfettiş Hurşit Efendi Müfettiş Tevfik Efendi	Kurtarma
Serçavuş Boğos Ağa Serçavuş Zenci Halil Efendi Serçavuş Kayserili Mehmed Efendi	Kurtarma
Artin Çavuş Bosnalı Mustafa Çavuş Eyüplü Hafız Mustafa Çavuş	Kurtarma ve Hastaneye Nakil
Asitaneli Mehmed Ali Çavuş Aksaraylı Osman Çavuş Trabzonlu Ramiz Çavuş Erzurumlu Abdullah Çavuş Cerrahpaşalı İbrahim Çavuş Mihal Çavuş Leon Çavuş	Hastaneye Nakil
Tanzifat Memuru Levend Ağa Tanzifat Seyyar Memuru Rüstem Efendi	Kurtarma
Yıkılan binada işleyen ameleden Andon ve Atnaş	Kurtarma

.....

kılınan hafriyata nezaret ve ameleyi teşvik ve teşci' hususunda ikdam ve gayret etmekte" olan Macid Bey'in de ikinci Mecidî nişanının birinciye tahvilini teklif etmiştir (BOA, Y. MTV, 66/82). Beyoğlu Mutasarrıflığı Tabibi Dikran Sarafim'e 14 Eylül'de rütbe-i sâlise verilmiş (BOA, DH. MKT, 2001/36) olmakla birlikte, bunun otel kazasıyla ilgisi yoktur.

⁴² Bunlar müfettişler Tevfik, Hurşid ve Hacı Mahmud; serçavuşlar Mahmud, Zenci Ali ve Boğos; sıra çavuşları Artin, Mihal, Bekir, Hafız, Rıdvan ve Ahmed'den ibarettir (BOA, Y. PRK. BŞK, 27/65, lef 5).

Sosyal refah olgusunun merkezî devletin görevleri arasına girdiği ve nüfusun üretken kapasitesinin geliştirilmesinin devletin gündemine yerleşmiş bulunduğu II. Abdülhamid döneminde,⁴³ afet ve kriz dönemlerinde toplumun farklı kesimlerinin tiyatro, konser, piyango ve benzeri etkinliklerle mağdurlara yardıma koşması en azından onların maddi ihtiyaçlarının kesintiye uğramaması açısından önemlidir. Tepebaşı faciası mağdurlarına yönelik bir yardım kampanyası da Sandré yönetimindeki Fransız tiyatrosu tarafından yürütülmüştür. Sandré, geliri ölenlerin ve yaralananların ailelerine verilmek üzere olaydan dört gün sonra Tepebaşı bahçesindeki tiyatrodan bir oyun vermiş ve elde ettiği 600 Frank'ı Şehremâneti'ne teslim etmiştir.⁴⁴ Sandré Ekim'in sonlarına doğru yeni bir oyun sahneleyerek gelirini ölenlerin ve yaralıların ailelerine dağıtmıştır. Buna göre 20 kişiye yardım yapılmıştı ve her birinin eline 146 kuruş 30 para geçmişti.⁴⁵

Sultan Abdülhamid'in eğitim reformlarını yakından izlemek amacıyla 1892 yılının sonlarında İstanbul'a gelmiş olan Fransız eğitimci Anna Paiz, padişahın tahta çıktığı günden beri hayır ve hasenatla hatırlandığını belirterek onun paternalist yönüne dikkat çeker. Avrupalılar bulaşıcı hastalıklardan kırıılırken, halkının karşılaştığı her soruna baba şefkatiyle yaklaşır ve resmî ve özel bütün imkânlarını seferber eden padişahın tutumu sayesinde Türkiye ve İstanbul salgın afetini tehlikesiz atlattır. Padişah Tepebaşı faciasında yaralananları Saray hastanesinde ve hususi doktorlarına tedavi ettirmiş, ölenlerin ailelerine bir yandan başsağlığı mektupları gönderirken, diğer yandan onların hiçbir ihtiyaçları kalmayacak şekilde maddi yardımlarda bulunmuştur. Padişahın samimi ilgi ve merhametiyle maneviyatları yükselen yaralılar çabucak şifa bulmuşlar, hem onların

.....

43 Nadir Özbek, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyal Devlet Siyaset, İktisat ve Meşruiyet 1876-1914*, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2004, s. 325.

44 *Sabah*, nr. 1094, 16 Safer 1310/26 Ağustos 1308. *Servet* gazetesi 625 Frank olarak kaydetmiştir (nr. 78, 15 Safer 1310, s. 11).

45 *Sabah*, nr. 1140, 2 Rebûlâhîr 1310/24 Ekim 1892. Bundan iki yıl önce Sandré-Paccard'ın başında yer aldıkları topluluk, Unkapanı yangınzedeleri için temsil vermiştir (Metin And, "Eski İstanbul'da Fransız Sahnesi, *Tiyatro Araştırmaları Dergisi*, Sayı 2, İstanbul 1971, s. 88).

hem de ölenlerin aileleri yapılan yardımlarla müteselli olmuşlardır.⁴⁶ *Servet* gazetesi de kazazedelerin tamamının “âtıfet-i seniyyeye mazhar olduklarını” yazmıştır.⁴⁷

Kazanın Şehircilik Politikasına ve Sivil Mimariye Etkileri

Tepebaşı faciasının ortaya çıkardığı yolsuzluk üzerine hükümet dikkatini şehirde yapımı sürmekte olan diğer inşaatlara çevirdi. Şehremaneti mühendisleri ve kalfaları inşaatları kontrole çıktılar. Kararı isabetli bulan *Tarik* tepkisini şu cümlelerle ortaya koymuştur:

Bu muayene icra olunursa bazı kalfalar götürü olarak üzerlerine aldıkları binaları çerden çöpten denilecek derecede adi kereste ve levazımât-ı sâire ile yapamayıp mükemmel yapmaya mecbur olacaklardır. Binaların inşasına dikkat edilecek olursa beş on seneden beri götürü yapılmakta olan ebniye gibi beş altı sene sonra tamire ihtiyaç görmeyip eski binalar gibi otuz sene sonra tamire lüzum göstereceğinden şâyân-ı memnûniyettir. Ahalimiz götürü binalardan pek mutazzarır oluyor. Karar-ı ahîr sayesinde onlar ba'de-mâ bu zarardan kurtarılmış olacağı gibi bazı ebniye madrabazı olan kalfaların da arsa alıp üzerine yeni ev diye yapıp sattıkları binaların zahirî olan bazı süslerine aldanılarak ‘işte kanarya kafesi gibi ev’ diye alınan bu hanelerin beş altı sene sonra çorap söküğü gibi başlayıp ardı arası kesilmeyen tamiratıyla uğraşıla uğraşıla nihayet başa çıkılmayıp büsbütün hedmine mecburiyet hiss olunması gibi zarardan kurtarılacaktır.⁴⁸

Gazetenin bu değerlendirmesi, yapı denetimi ihmalinden beslenen kronik yolsuzluğa karşı oluşmuş toplumsal tepkiyi yansıtırken, aynı zamanda geciken resmî yaptırım davet niteliği taşımaktaydı. Gerçekten de ilk kontrollerle birlikte uygulanan yaptırımlar devletin kararlılığını vurgular niteliktedir. Kontrollere İstanbul’un en yoğun inşaat faaliyetine sahne olan Beyoğlu’ndan başlayan uzmanlar, Ağa Camii yakınlarında Kivork Kalfa tarafından yapılmakta olan binada

.....
46 *Sabah*, nr. 1211, 13 Cemâziyelâhir 1310/2 Ocak 1893; Kemalettin Kuzucu, “Fransız Eğitimci Anna Paiz’in Kaleminden İstanbul ve II. Abdülhamid”, *Türk Edebiyatı*, Sayı 502, Ağustos 2015, s. 55-56.

47 *Servet*, nr. 78, 15 Safer 1310, s. 8.

48 *Tarik*, nr. 3035, 16 Safer 1310/8 Eylül 1892.

kuralların gözetilmediğini saptayınca inşaatı tatil etmişlerdir.⁴⁹ Galata'da Vasilaki Kalfa'nın inşa ettiği Emtia-yı Dâhiliye Gümrüğü binasının ana duvarlarının yer yer çatlayıp çatı direklerinin açıldığını tespit eden Şehremaneti'nden İzzet Bey ve Nafia Nezareti Başmühendisi Mösyö Laclar ile Fenerli Andon ve Mıgırdıç kalfaların da aralarında bulunduğu teknik heyet ise binanın güçlendirilmesine karar vermişlerdir.⁵⁰ Ayasofya Camii'nin eski imamlarından merhum Timur Hafız Efendi'nin ailesinin oturduğu evin yıkılma riski bulundu ihbarını alan Sultan Abdülhamid, masrafını ceyb-i hümayundan vermek suretiyle tamirini emretmiştir.⁵¹

Gazetelerin verdikleri haberlere bakılırsa, bu tarihlerde gerek yangına gerekse diğer tehlikelere karşı sağlam yapılaşma konusunda şehirde belli bir bilinç oluşmuş durumdadır. Örneğin ahşap evlerin kümelendiği Küçük Ayasofya Mahallesi'ndeki bir hallaç dükkânında birkaç gün üst üste yangın meydana gelmesi üzerine ahali, sürekli tehdit altında yaşadıkları gerekçesiyle hükümete şikâyette bulunur. Bunun üzerine Birinci Daire-i Belediye, hallacı dükkândan çıkarır. Fakat bir süre sonra dükkân aynı hallaç tarafından tekrar kiralanınca bu defa *Sabah* gazetesi mahalleliler namına ilgili mercilerin dikkatini çeker.⁵²

19. yüzyıl reformları kapsamında İstanbul'u yeniden imar etmeye dönük yasaların tutulduğu ve ilki 1848'de yayınlanan ebniye nizamnamelerinin sonuncusu olan ve hâlen yürürlükte bulunan

.....

49 *Sabah*, nr. 1097, 19 Safer 1310; N. Akın, *Galata ve Pera*, aynı yer.

50 *Sabah*, nr. 1126, 18 Rebîulevvel 1310/10 Ekim 1892; nr. 1129, 21 Rebîulevvel 1310/13 Ekim 1892. Binanın keşfi yapıldıktan sonra, heyetin hazırladığı rapor 17 Ekim akşamı Rüşumat Emaneti'ne sunulmuştur (*Sabah*, nr. 1134, 26 Rebîulevvel 1310/18 Ekim 1892).

51 *Sabah*, nr. 1125, 17 Rebîulevvel 1310/9 Ekim 1892.

52 *Sabah*, nr. 1169, 1 Cemâziyelevvel 1310/21 Kasım 1892. Gazete benzer bir tepkiyi de, limonluk ve çamaşırhane olarak kullanılmak üzere Kumkapı'daki kâgir binaların ortasına büyük bir ahşap yapı inşa edilmesi üzerine göstermiştir. Zira burada yaşanan büyük yangından sonra nizamname gereği kâgir sistemin dışında bina inşasına izin verilmemişti. Söz konusu çamaşırhane kanuna aykırı yapıldığı gibi, ateşe dayalı faaliyet gösterdiği için potansiyel risk taşımaktaydı (*Sabah*, nr. 1138, 30 Rebîulevvel 1310/22 Ekim 1892).

1882 tarihli Ebniye Kanunu, Tepebaşı faciası üzerine yeniden ele alınmıştır. Esasında değişiklik 1891 yılında gündeme gelmiş, İstanbul'da hem yangınların çıkmasını önlemeye yönelik hem de yangınlar esnasında ve sonrasında yapılacak işlerle ilgili hususların yer aldığı güncel Ebniye Kanunu Şûrâ-yı Devlet ve Meclis-i Mahsus-ı Vükelâ onayıyla Saray'a sunulmuştu. Bu kapsamda Sultan Abdülhamid Eylül 1891'de "erbâb-ı namus ve istikametten ehil ve muktedir birkaç kalfadan mürekkebe olmak üzere" Şehremaneti'nde bir komisyon kurulmasını istemişti. Komisyon kalfaları sınava tabi tutacak, sınav neticesinde ehliyet ve liyakatini ispatlayan ve hile ve desiseye bulaşmamış "namuslu ve haysiyetli kalfalara" diploma verilecek, diploması olmayanların sektörde faaliyet göstermeleri yasaklanacaktı. Yeni bir uygulama olarak, kalfaların sicil kayıtları tutulacaktı. Fakat bir yıl sonra Sadaret'ten Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen bir yazıda, aradan geçen süreye rağmen Şehremaneti'nin bu kararların tatbiki konusunda hiçbir adım atmadığının Tepebaşı faciasıyla ortaya çıktığı bildirilmiştir. Dâhiliye Nezareti, Şehremaneti'ne gönderdiği 2 Eylül 1892 tarihli yazıyla, Sadaret'in ihtarını ve padişahın bir yıl önceki iradesini hatırlatarak Ebniye Kanunu'nu uygulamaya davet etmiştir.⁵³ Nihayet İstanbul'da -sık sık vuku bulup maddi ve manevi yıkıma yol açan- yangınların önlenmesi için gerekli tedbirleri almak, afetin çıkmasına ve genişlemesine sebep olan etkenleri ortadan kaldırmak ve tanzim edilen Ebniye Kanunu layihası gereğince bir komisyon kurularak kalfaların sınavını gerçekleştirmek üzere oluşturulan komisyonun 21 Kasım 1892'de toplanarak müzakerelerin başlatılması istenmiştir.⁵⁴

Harabeye yüz tuttuğu veya kurallara aykırı inşa edildiği için yıkılmasına karar verilmiş duvar ve binalar konusunda belediyelere düşen görevlerin tafsilatı kanununun 48. maddesinde tespit edilmiş, inşası süren binaların plan ve projeleri ile fenn-i mimariye uygun olup olmadığını kontrol vazifesi ise mühendisler verilmişti. Bundan böyle sınırları içerisinde bu tür kazalar meydana gelen belediyelerin mühendisleri olanlardan suçlu tutulacak, ölüm ve yaralanma durumunda müsebbipleri ayrıca cezalandırılacaktı. Şehremaneti

.....

53 BOA, DH. MKT, 2002/61; *Servet*, nr. 80, 22 Safer 1310, s. 5-6.

54 *Sabah*, nr. 1169, 1 Cemâziyelevvel 1310/21 Kasım 1892.

genelgeyi bütün belediyelere göndererek, her belediyenin kendi sınırları içerisindeki inşaatları ve çürük yapıları kontrol etmesini, kurallara veya plan ve projelere aykırı inşa edilenlerinin adreslerinin bildirilmesini istedi.⁵⁵

Ebniye Kanunu'nun yeniden gündeme alınması ve devletin inşaat kontrollerindeki kararlılığının yankılarını basından takip etmek mümkündür. Hendese-i Mülkiye Mektebi mezunu olup aynı zamanda burada Fenn-i Mimarî-i Âliye muallimliği yapan Mühendis Ali Kemaleddin, payitahttaki usulsüzlükler ve mimarlık mesleğinin önemi üzerine uzun bir yazı kaleme almıştır. Özgün metnini bildirim sonuna koyduğumuz bu yazısında Kemaleddin, bir bina inşa edilirken üç amaç gözetildiğini; bunların sağlamlık, kullanılabilirlik ve fizikî güzellik olduğunu belirtmiştir. Mimari, bu üçüncü amacın gerçekleşmesi için uygulanması gereken kurallardan bahseden bir yüksek sanat, güzel sanatların önemli bir dalıdır. Bir mimarın, sıradan bir bina inşasında dahi bu üç noktayı gözetmesi gerekir. Hâlbuki İstanbul'daki yapı sektöründe bu hususlara riayet edenler pek nadirdir. Bazıları vardır ki, hayalindeki resmi kâğıda dökmekten bile aciz oldukları halde, müşterilerinin gözlerini boyamak için yanlarında daima ressam veya dekoratör bulundururlar. Bunlar bahsedilen üç maddenin ilk ikisine ve özellikle birincisine vakıf olmayıp sadece üçüncüsüne yatkındırlar; kitaplarda gördükleri plan ve tasarımları taklit edip biraz süsleyerek yeni ve güzel bir şey meydana çıkardıklarını zannederler. Esasen ortaya çıkardıkları yapının başlangıçta mülk sahibine sevdirdikleri resimle alakası da bulunmaz. Bunların tüketiciler nezdinde şöhretleri bulunsa da, erbâb-ı sanat nezdinde değerleri yoktur. Tepebaşı faciasının gerçek faili bu gibi yeteneksizlerdir. Yeterlilik konusuna da değinen Ali Kemaleddin, insanlık için önemli görevler ifa eden hekimlerin ve avukatların diplomasız çalışmaları yasaklandığı halde, hem insanlığa hem de uygarlığın yükselmesine hizmet eden mimar ve mühendislerin diploma taşımamalarını yadırgamaktaydı. Bir mimarın diploma alabilmesi için, yukarıda belirtilen üç maddeye vukufiyeti zorunludur. Temelde ressamlık ve heykeltıraşlık üzerine eğitim veren Sanayi-i Nefise gibi bir mektepten alınan diplomaların mimarlık açısından

.....

55 *Sabah*, nr. 1100, 21 Safer 1310/14 Eylül 1892.

asla değer taşımadığını belirten yazar, kendisinin de görev yaptığı ve sekiz senelik birikime sahip Hendese-i Mülkiyye Mektebi'ni bu konuda tek söz sahibi olarak sunmuş ve mimar olmak isteyen bir kişinin burada öğrenim görmesi ya da bu okul hocalarından müteşekkil bir komisyon önünde sınava girerek başarılı olması gerektiğini savunmuştur.⁵⁶

Çeşitli tarihlerde birtakım maddeleri değiştirilmekle birlikte imparatorluğun yıkılışına kadar yürürlükte kalacak olan 1882 Ebnîye Kanunu yüzyılın sonlarında İstanbul'un fizikî yapısını ve görünümünü değiştiren imar projelerini yönlendirmiştir. Demiryolları ile deniz yollarının şehir merkezine bağlantısını sağlayan Sirkeci ve Haydarpaşa garları, Galata ve Sirkeci rıhtımları, Haydarpaşa Limanı ile silo ve depoları bu dönemde hizmete sokulmuştur. Bu tarihlere kadar sayfiye özelliği taşıyan Avrupa yakasındaki Yeşilköy ve Bakırköy, Anadolu yakasında Kızıltoprak, Göztepe, Erenköy ve Bostancı bölgeleri sürekli oturlan yerler haline gelirken, buralarda ızgara esaslı planlar uygulanmıştır. Her iki yakada kâgir sıraevler ve apartmanlar bu dönemde yükselmeye başlamıştır.⁵⁷

Arama-Kurtarma Ekibi Projesi

Tepebaşı faciasının ortaya çıkardığı gerçeklerden birisi de afet yönetimi ve koordinasyonu konusundaki sorundur. İtfaiye Alayları Kumandanı Ferik Széchenyi Paşa, bu tür olaylara müdahale edilmesi, zararlarının azaltılması ve afet sonrasındaki iyileştirme çalışmalarını yönetmek üzere bir “heyet-i tahlisiye” kurulması fikrini ortaya atmıştır. İstanbul'da göreve başladığı 1874 yılından beri itfaiyeyi birçok yenilikle tanıştırmış olan Széchenyi Paşa, Avrupa'daki kurtarma timlerine benzer bir örgüt yapılanmasını geniş bir layiha ile hükümete sunmuştur. Layiha Ahmed Şakir Paşa'yı son derece heyecanlandırmıştır. Gerek enkaz altında kalanların kurtarılması

.....
56 Ali Kemaleddin, “Tepebaşı'ndaki Binanın İnhidâmı ve Fenn-i Mimarînin Derece-i Ehemmiyeti”, *Sabah*, nr. 1092, 14 Safer 1310/5 Eylül 1892, s. 2.

57 İlhan Tekeli, “19. Yüzyılda İstanbul Metropol Alanının Dönüşümü”, *Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri*, ed. P. Dumont, F. Georgeon, çev. A. Berktaş, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996, s. 26-27.

ve sağlık kurumlarına nakilleri sırasında, gerekse tedavi sürecinde ve ölenlerin definleri sırasında yaşanan problemlere yakından tanık olduğunu belirten Şakir Paşa, bütün bu işlerin eşgüdüm içerisinde yürütülebilmesi için örgütlü bir yapının gerekliliğine dikkat çekerek layihayı Aralık ayının sonlarında Saray'a sunmuştur.

Széchenyi Paşa'nın layihası, karada ve denizde meydana gelecek deprem, yangın ve sel gibi doğal ve sosyal afetlerden boğulma vakalarına, inşaat ve trafik kazalarından felç geçirme, erken doğum, yanma, cinnet, zehirlenme gibi sağlık sorunlarına kadar geniş bir yelpazeye yayılan acil durumlara müdahaleyi ve sonrasındaki iyileştirme çalışmalarını kapsıyordu. Layihada örgütün amacı, hiyerarşik yapısı, bütçesi, arması ve çalışanlarının kıyafetleri ile at, araba, tulumba, merdiven, el arabası, cerrahi müdahale takımı gibi malzemeler ayrı ayrı belirlenmişti. İstanbul'un on yedi şubeye bölünmesi ve merkez heyetinin çalışması için Yıldız'da bir bina yapılması öngörülmüştü. Széchenyi Paşa'nın uzun süredir zihninde kurguladığı bu projenin kanun layihasına dönüşmesinde, eski Şehremini Mazhar Paşa'nın damadı Kemal Bey ile arkadaşı Hilmi Bey'in Kasım ayında arabalarıyla Yeni Cami tarafından karşıya geçmek istedikleri sırada Galata köprüsünden denize uçmaları ve cesetlerinin haftalarca bulunamaması da muhtemelen etkili olmuştur. Bununla birlikte sözü edilen arama-kurtarma örgütü ancak 1911 yılında kurulabilecek, fakat payitahtın türlü türlü yeni sorunlarla karşılaşması yüzünden aktif çalışma imkânı bulamayacaktır.

Fresko'nun Binasının Akıbeti ve Sonuç

5 Eylül'de toplanan komisyon, enkaz kaldırma işinin, diğer bloğun selameti için bir süre ertelenmesine karar vermişti. Ancak bir gün sonraki incelemelerin ardından, enkazın temele kadar tamamen kaldırılması kararlaştırılmıştır. Ayakta kalan kısımların yıkılması işi Ortaköylü İlya Kalfa'ya ihale edilmiş, o da hemen kolları sıvamıştır.⁵⁸ Yıkım ve enkaz kaldırma sürerken, Ekim'in ortalarında aniden tatil edildi. Bunun sebebi, Semprini'nin, temel kısmının

.....

⁵⁸ *Tercümân-ı Hakikat*, nr. 4349, 17 Safer/8 Eylül 1892; *Sabah*, nr. 1097, 19 Safer 1310; nr. 1111, 3 Rebîulevvel 1310.

sağlam olduğuna dair Şehremaneti'ne bir rapor vermesi ve binanın yeniden yapılmasını üstlenebileceğini ifade etmesiydi. Semprini on yıl müddetle teminat akçesini ödemeyi vaat etmiş, Şehremaneti de teklifini kabul etmiştir.⁵⁹ Bu tarihlerdeki otelleşme akımı önceki devirlerin ahşap tekniğindeki birkaç katlı konaklama sistemlerinin yerini alan, modern inşaat malzemeleri ve teknolojisinin uygulandığı otellerle Beyoğlu ve Tepebaşı'nın silüetini süsleyerek bölgeyi Avrupa kentlerine biraz daha yaklaştırmıştır. Avram Fresko'nun inşaatına talip olan Semprini'nin 1891'de inşa ettiği ve hâlen mevcudiyetini koruyan Grand Hotel de Londres'den başka aynı yıl içerisinde Grand Hotel et Brasserie hizmete girmiş; bunları Hotel Bristol (1893), Pera Palace (1895), Tokatlıyan (1897) ve Hotel Kroecker (1897) izlemiştir. Çilli, bunlardan başka 19. yüzyılın sonlarına tarihlenen ve çoğu Tepebaşı'nda bulunan 10 otel daha zikreder.⁶⁰ Cezar, Semprini'nin 1904 yılında Santa-Maria Kilisesi ile bunun önündeki aynı adlı hanı yapıp teslim ettiğini belirtir, ancak başka eserinden söz etmez.⁶¹ Esayan Kardeşler'in temelini 13 Ekim 1892'de attıkları⁶² otelde konaklayacak misafirlerin buradan rahatlıkla Tepebaşı Bahçesi'ne⁶³ geçebilmelerini sağlayacak bir kapı ile bahçeye nazır pencereler tasarlamak için belediyeye yıllık 500 lira ödeme teklifi Şûrâ-yı Devlet ile Meclis-i Hâss-ı Vükelâ'da kabul edildiği⁶⁴ gazetelerde ve belgelerde ayrıntısıyla yer almaktadır. Tepebaşı'nda ve özellikle bahçe manzaralı diğer oteller hakkında Üsdiken'in seri

.....

59 *Tercümân-ı Hakikat*, nr. 4379, 21 Rebîulevvel/13 Ekim 1892; *Servet*, nr. 89, 24 Rebîulevvel 1310, s. 8-9.

60 Özgü Çilli, "Tanzimat Sonrası Osmanlı Otel Mimarisi ve Pera Palas", H. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2009, s. 24.

61 Mustafa Cezar, *XIX. Yüzyıl Beyoğlusu*, Ak Yayınları, İstanbul 1991, s. 246.

62 *Tercümân-ı Hakikat*, nr. 4280, 22 Rebîulevvel 1310/14 Ekim 1892.

63 Altıncı Daire-i Belediye Reisi Edouard Blacque tarafından yaptırılıp 24 Temmuz 1880 tarihinde hizmete açılmış gezinti ve eğlence mekânıydı. İçerisinde gezinti yolları, parklar, oturma grupları, üzerinde demir köprüsü bulunan yapay göl, konserler için orkestra düzeneği ve ağaçlar bulunmaktaydı (Seza Durudoğan, "Tepebaşı Bahçesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi (DBİA)*, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul 1994, VII, 249).

64 *Sabah*, nr. 1166, 28 Rebîulâhir 1310/19 Kasım 1892.

makalelerinden beşincisini anmak gerekir.⁶⁵ Fakat bu kaynakların hiçbirisinde, bildirimizin konusunu teşkil eden ve Semprini'nin yapımını üstlendiğini belirttiğimiz inşaatın akıbetiyle ilgili en ufak bir ima dahi bulunmamaktadır. Dönemin gazeteleriyle arşiv belgelerinde de herhangi bir kayda rastlanmamaktadır. Elimizdeki tek veri, Matmazel Paiz'in, padişahın, hasarlı kısımların yıkılarak binanın sağlam biçimde yeniden inşa edilmesini istediğini belirten kayıdır.⁶⁶ 19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyıl başında inşa edilen apartman ve otellerin sık sık el değiştirmesinden dolayı isimlerinin ve işlevlerinin de değişmiş olması, bazılarının yıkıldığı için günümüze ulaşmaması, kimisinin plan düzenlerinde büyük ölçüde tadilat yapılması⁶⁷ gibi sorunlar, birçok yapı arasında Fresko'nun binasının durumunun tespitini de güçleştirmektedir.

Bununla beraber bazı kanıtlar söz konusu inşaatın apartman şeklinde ve günümüze ulaşan yapımının tamamlandığına işaret etmektedir. Apartman, inşasının başladığı 1890'ların sonlarında iki blok halinde tamamlanmıştır. Goad'ın Aralık 1905 tarihli haritalarının Tepebaşı paftasında Hotel Continental ve Hotel Bristol'un ortasında, ön cephesi Tepebaşı Bahçesine ve mezarlığa bakan "Apartments A. Fresko" açık olarak görülmektedir.⁶⁸ 1900'lü yılların başında apartmanlardan sağdakinde binanın sahibi Elias Pinto'nun yanı sıra kömür tüccarı Mardik Jakupyan, tüccar Leonidas Plitas ve tüccar S. Amar oturmaktaydı. Sol blokta ise binanın sahiplerinde Avram Fresko'dan başka, ABD Başkonsolosluğu, Avukat Nessim Masliah ve Cibali Tütün Fabrikası eksperlerinden Moris H. Markus sakindi.⁶⁹

65 Behzat Üsdiken, "Beyoğlu'nun Eski ve Ünlü Otelleri-V", *Tarih ve Toplum*, c. 17, Sayı 99, Mart 1992, s. 32-34.

66 K. Kuzucu, *İstanbul ve II. Abdülhamid*, s. 56.

67 E. Ç. Yakartepe-C. Binan, *İstanbul'un Modernleşme Dönemi Otelleri*, s. 86. İstanbul genelinde 1840-1914 tarihleri arasında modern anlamda inşa edildiği belirlenen 160 otelden yalnızca 24'ü günümüze tamamen ya da kısmen korunarak ulaşmış olup, bunların içerisinde sadece 3'ü özgün planını ve işlevini koruyabilmiştir (s. 93).

68 *Charles Edouard Goad'ın İstanbul Sigorta Haritaları*, haz. İ. Dağdelen, İBB Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü Yayını, İstanbul 2007, pafta 37.

69 *Annuaire Oriental*'in 1913 baskısından aktarılan bu bilgiler arasında apartmanlardan sağdakinde Ömer Çavuş, soldakinde Bekir Ağa adlı

Üsdiken'in ifadesine göre, binanın özgün yapımında bulunmayıp sonradan alt katında Fresko tarafından oluşturulan bir pasaja sahip olan apartmanın diğer sakinleri 1920'lerin başında burada ikamete devam ederken, Fresko ailesiyle birlikte apartmandan ayrılmıştı. Fakat Passage de Petits Champs adının değişmesi üzerine pasajın adı da Pinto-Fresko yapılmıştı. Bununla birlikte, Pinto Pasajı ve bundan daha yaygın olan Fresko Pasajı adları gündelik dilde daha yaygın kullanıldı.⁷⁰ Bugün Meşrutiyet Caddesi üzerinde bulunan ve sonradan yapılan üst katla birlikte toplam altı kata sahip binanın mimarının kim olduğu bilinmemektedir. Bu cümleden hareketle, bahsedilen yapının 1892'de yıkılan Fresko'nun mülkü olabileceği ihtimali güçlenmektedir. Fakat somut bir belge bulunmaması, kesin yargıda bulunma cesaretimizi kırmaktadır. Tipolojik olarak üstü açık lineer pasaj türüne giren pasajın iki yanındaki apartman bloğu önde tek bir cephede buluşmaktadırlar. Apartmanlara pasaj içerisindeki sağlıklı sollar kapılardan girilmektedir. Neorönesans üslup özellikleri taşıyan binanın yoğun bezeme elemanları sadece ön cepheye uygulanmış, diğer kısımlar yalın bırakılmıştır.⁷¹

Öte yandan İstanbul yapılarını yangın ve deprem gibi afetlerden korumaya dönük padişah fermanları ile inşaat yolsuzluklarının önüne geçme çabaları iç siyasetin gündeminden hiç uzaklaşmamıştır. Bununla birlikte yangınların yıkıcı tahribatına nihayet verilemediği gibi, inşaat kazalarının önüne de geçilememiştir. Örneğin 11 Aralık 1911 tarihinde Şişli'de Ali Haydar Bey tarafından inşa ettirilmekte olan altı katlı apartman aniden çökmüş ve 5 amele ölmüştür.⁷² Yapılan ilk incelemelerde, eski bir evin üzerine yarı kâgir tekniğinde

odabaşlarının hizmet verdiğini belirten Gülersoy, 20. yüzyılın başında Müslümanların Beyoğlu binalarına ancak odabaşı olarak girebildiklerini belirterek önemli bir sosyolojik tespitte bulunur (Çelik Gülersoy, *Tepebaşı: Bir Meydan Savaşı*, İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı, İstanbul 1993, s. 108).

⁷⁰ B. Üsdiken, *Beyoğlu'nda Kaybolan ve Yaşayan Pasaj ve Geçitler*, s. 21-22.

⁷¹ Binanın mimari özellikleri, tarihsel süreç içerisindeki geçirdiği işlevsel değişiklikleri ve bugünkü durumu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Seza Durudoğan, "Fresko Pasajı", *DBİA*, İstanbul 1994, III, 340-341; Nursel Gülenaz, *Batılılaşma Dönemi İstanbul'unda Hanlar ve Pasajlar*, İTO Yayınları, İstanbul 2011, s. 222-223.

⁷² BOA, DH. EO, nr. 583/55.

yeni katlar ilave edilmek istenmiş ancak eski malzeme bu yükü taşıyamadığı için bina çökmüştür.⁷³ Bu olaydan dört yıl önceki, “Sanayi-i Nefise Mektebi’nden mezun mimarlar ile birtakım cehelenin mimar namıyla icra-yı sanat etmeleri”nin önüne geçmek amacıyla, evvelce yapıldığı üzere mimarlık sınavının yine uygulanmasını ve kazanmayanların inşaat işinden men edilmesini isteyen 1907 tarihli Şûrâ-yı Devlet kararına bakılırsa,⁷⁴ sahte ve bilgisiz mimar ve müteahhitler sorunu da çözülebilmiş değildir. Bu durum, devletin diğer gaileleri arasında inşaat nizamnamelerinin yürürlüğünü denetlemek için gereken vakti ve mesaiyi ayıramadığını akla getirdiği gibi, bunu yolsuzluk olgusunun birtakım çevrelerin zihinlerinden gitmediği şeklinde yorumlamak da mümkündür.

•••••

73 *Sabah*, nr. 7982, 20 Zilhicce 1329/12 Aralık 1911. Bina sahibi Ali Haydar ile Altıncı Daire-i Belediye Mühendisi Fuad Bey ve Kalfa Dimitri Yorgiyadis hakkında soruşturma başlatılmıştır (BOA, DH. EO, 583/74; *Tanin*, nr. 1177, 21 Zilhicce 1329).

74 Osman Nuri Ergin, *Mecelle-i Umûr-ı Belediye*, İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul 1995, VII, 3973-3974.

EK 1⁷⁵**Komisyon Tarafından Hazırlanarak II. Abdülhamid'e
Sunulan Kaza Raporu**

“Beyoğlu’nda Tepebaşı Caddesi’nde derdest-i inşa iken 21 Ağustos sene 308 tarihinde Cuma günü saat dokuz raddelerinde bir tarafının aksâm-ı dâhiliyyesi baġteten münhedim olarak fecâyi’-i elîmeyi mûcib olan kazanın esbâb-ı vukûununun bi’t-tedkik bâ-rapor arz u iş’arı şifaben vâki’ olan emr-i âli-i hazret-i Emânet-penâhîleri iktizasından olmakla mûcibince mahalline azimetle tahkikat ve inşaatın tatbikat-ı fenniyye ve sînâ’iyyesine mübâderet edildikte bodrum katında münhedim tarafında sokak caddesinde yedi metro içeride arzânî olarak elli santimetro tahtinde hâlis harçla moloz taşından bir temel duvarıyla işbu duvardan üç metro elli santimetro içeride birinciye muvâzî ve aynı evsâf ile ikinci bir temel duvarı daha inşa edilip işbu duvarlardan beherinin gövdesinde iki buçuk tuğlalık yani altmış santimetro arzında ve duvar tahtinde ve aynı harçla ma’mûl araları ile tarafeyn duvarlarından iki metro yirmi beş santimetro bu’dda tuğladan ikişer ayak mevcûd olup işbu ayakların sath-ı a’lâsına yani birinci zemin katı sathına kırk beş santimetro arz ve elli beş santimetro tûl ve on üç santimetro tahtinde Triyeste’nin sipariş döşemelîğinden birer kürsü ve bu kürsüler üzerine ikisi sekiz ve diğeri ikisi on üç santimetro kutr ve takriben beş metro tûllerinde dört aded demir direk ikâme olunarak bunlar bâlâsından putrel keşidesiyle sakf delikli tuğla ile bölme duvar inşa edilmiş ise de ittisâ’-ı dâhilînin hiçbirisi kâide-i fenniyyesi dâhilinde olmadığı gibi ber-vech-i bâlâ arz olunan esas temeli kürsü taşı dahi muvâfık-ı fen olmayıp bunlara tahmîl olunan sıklet dahi asla tevzi’ ve temin edilme-yerek dört satıhla çatı aksâm-ı mutavassıtasının bilcümle sıkleti bodrum katındaki ber-vech-i bâlâ pâyeleri çürük ve triyeste kirişlere kâim demir dört sütuna tahmîl edilmiş olmakla inde’l-iktizâ hesâb ve istibrâcı eshel bulunan ebniye kısm-ı mutavassıtının sıklet-i umûmiyyesi demir sütunlar vasıtasıyla mezkûr triyeste siparişlerine ma’mûl kürsüler ve temellere yükletilerek bu kürsülerden bir veya ikisinin kırılmasıyla demir sütunlar tenzil ve yerinden fırlayarak ve kendilerine mahmûl

.....

75 Tarik, nr. 3033, 14 Safer 1310/6 Eylül 1892.

bulunan putreller kavislenerek putrellerin hâmil olduğu duvarların her katta ebniyesiyle çatıdan zemin katına kadar bilcümle dâhilî duvar ve bölmeler birbirine tâbi'an ve müteselsilen göçüp inhidâm-ı müdhişenin vukû'-yafte olduğu anlaşılması olduğunu müş'ir işbu rapor-ı âcizânemiz takdim kılınmış olmakla ol babda."

EK 2⁷⁶**Tepebaşı'ndaki Binanın İnhidâmı ve Fenn-i Mimarînin Derece-i Ehemmiyeti**

Bir binanın usûl-i inşasında nazar-ı mütalaaya alınacak mevâdd esasen üç şeyden ibaret olup bunlardan birincisi ve hatta en ehemmiyetlisi metanettir. Metanetin istihsâli münhanînin riyazî tatbikatından mukavemet-i ecsâm-ı nazariyât-ı âliyyesiyle mümkün olup nazariyât-ı mezkûrenin tahsili cebr-i a'lâlar, temâmî-i tefazulîler, hendese-i hilye ve resmiyyeler gibi fûnûn-ı âliyyenin pek mükemmel bilinmesine ve tatbiki ise müteaddid tecrübelerle mütevakkıftır. Şurasını da ilâve edelim ki fûnûn-ı mezkûrenin tahsil ve tedrisi farz bulunduğu kadar basit olmayıp mevcut kitapların tercüme ve mütalaasıyla imkân dâhilinde değildir.

İkincisi fâidedir ki binanın tahsis olunacağı işe elverişli aksâmı havî olacağı veçhile teftiş ve taksiminden ibaret ise de keyfe me't-tefak olmayıp tecârüb-i müteaddide ile tayin ve tahdid edilmiş birtakım usûl ve kavâid-i kesîrenin malumatıyla husul-pezîr olur.

Üçüncüsü dahi hüsn-i manzaradır. Buna dahi binanın haricen veyahut dâhilen usûl ve kavâidine muvafık suretle tezyiniyle muvaffakiyet hâsıl olur.

Hususiyet itibar olunursa mimarî mevâdd-ı mühimme-i mesrûdenin üçüncüsü olan hüsn-i manzaranın istihsali için tatbik ve isti'mâli lazım gelen kavâidden bâhis bir sanat-ı âliyyedir. Binâenaleyh fenn-i mimarî sanayi-i nefisenin aksâm-ı mühimmesinden olduğu cihetle tahsili hüsn-i tabiata dahi mütevakkıftır. Yalnız tezyinât-ı mimariyye birtakım usûl ve kavâid yani mesâlik ile tayin ve tahdid edilmiş olduğundan bunların haricinde tabiata muvafık manasız tezyinatın isti'mâli dahi abestir. Mamefih şurasını kemâl-i ciddiyetle arz edelim ki, adi bir binayı bile inşa edecek olan bir mimarın bu üç mühim maddeden bihakkın behre-yâb olması elzemdir.

İfadât-ı mesrûdeden bi's-subûle anlaşılmaktadır ki fenn-i mimarî bir taraftan sırf fennî esaslara mübteni olduğu gibi diğer taraftan dahi

.....

76 Sabah, nr. 1092, 14 Safer 1310/5 Eylül 1892.

sanayi-i nefisenin en mutenaları sırasına dâhildir. Binaberin tahsili her iki mesleğin yekdiğeriyle mezc ve istihsaline mütevakkıf olduğunu ve bunun ise ekseriyetle nadiren husûle gelebildiğini izaha hacet yoktur. Hâlbuki zann-ı acizânemize kalırsa binlerce kalfalarımız, mimarımız içinde evsâf-ı matlûbeyi hâiz mimarların pek nadir bulunabildiğine hükmetmek lazım gelir. Çünkü mimar sanatına dehalet edenlerin en birincilerini, ki ebniye-i âliyye ve devâir-i resmiyye ve mühimmenin inşalarıyla meşguldürler bunlardan başkalarını nazar-ı mütalaaya aldığımız takdirde: Ya gençliğinden beri ustasından gördüğü veya öteki beriki yapıda öğrendiği tertibat-ı mevâhime sayesinde geçinen ve bazen tasavvur ettiği şeyi kağıt üzerine bile geçirmek iktidarından aciz olarak yaşayan birtakım eşhâsa tesadüf ederiz ki bunlar müşterilerinin gözlerini boyamak için ressam namıyla eli kalem tutan küçük bir muavini daima yanlarından ayırmazlar!.. Veyahut maa't-teşekkür!! Fransızların dekoratör dedikleri adamlara rast geliriz ki bunlar beyan olunan mevâdd-ı selâse-i mühimmenin iki evvelkisine ve hususiyle birincisine vakıf olmayıp yalnız üçüncüsünden behre-dârdırlar. O halde öteki beriki kitapta gördükleri taksimat ve teferruatı kopya ederek telleyerek pullayarak gayet parlak ve güzel bir şey meydana çıkardıklarını zannederler. Âlemin medh ve sitayişine nail olurlarsa da iktidar-ı mimarîleri müntesibini 'indeinde tahakkuk eyler. Veya Tepebaşı'nda yıkılan bina gibi müthiş bir facianın sebab-i hakikisi olurlar.

Mimarlarımızın ikinci ve üçüncü sınıftan olan kalfa veya ustalara gelince bunlara dair söz söylemek abes ile iştigal etmek olduğunu izaha hâcet yoktur. Zira bunlar bir bina yaptıracakları zaman eli kalem tutan herhangi bir adama müracaatla bir ev resmi yaptırarak sahibine takdim ederler. Ruhsat-ı resmiyyesi bu resm ile alınır!.. Ev yapılır biter!.. Binanın gerek tertibatı, gerek tezyinatı cihetiyle projesi beyninde hiçbir münasebet olmadığı görülür ki, o resmin bir göz boyacılığından başka bir şey olmadığı şüphesizdir.

İzaha hacet olmadığı üzere bir bina yapılacağı zaman evvel emirde mezkûr binanın projesi tertip olunmalıdır. Projeden maksat binanın aksâm-ı inşaiyye ve tertibât-ı mevcûdesinin metanet ve fâide noktainazarından eb'âdını ha'vi, teferruat ve usûl-i inşasını irâe eder suret-i tezyinini gösterir muhtelif resimler, makta'lardan müteşekkil bir heyet kast olunur. Bu resimler, makta'lar hendese-i resmiyye kavâidine

muvafık sahib surette resmolunması icap edeceği bedihidir. Projesi tertip olunduktan sonra ruhsat-ı resmiyyesi alınmak üzere işte bu proje daire-i aidesine takdim olunmalıdır ki binanın aksâm ve teferruatında kirişlerinin sahnlarında, suret-i vaz' ve tertiplerinde elhâsıl aksâm-ı binanın suret-i tertip ve inşasında belediyenin mevcut bulunması lüzum-ı kavî tahtinde bulunan nizamât-ı resmiyyesine muvafık olup olmadığı muktadir resmî memurlar yani mimarlar tarafından tahkik ve teftiş ve muayenesi mümkün olabilsin.

İşte fikrimize kalırsa bu suretle mükemmel müzeyyen binalara kavâid-i mimariyyesine muvafık inşaat husule getirilebileceği gibi mimarın iktidarsızlığından ileri gelen nâgehânî kazaların dahi önü alınabilir.

Bununla beraber hekimler, avukatlar gibi insaniyete hizmet eden memurların mühendisler, mimarlar gibi terakki-i medeniyete sa'y u gayret eden zevâtın farkları olmadığı cihetle evvelkilerin diplomasız olarak iş görmeleri taht-ı memnu'iyette olduğu gibi sonrakilerin dahi aynı suretle sanatlarında istihdamı şهادetnâmeli olmasına mütevakkıf bulunmalıdır. Binâenaleyh bir mimarın şهادetnâme abzına kesb-i liyakat etmesi beyan olunagelen üç mühim maddenin teferruat-ı kâmilelerini bihakkın tahsil etmiş ve tatbik etmesini öğrenmiş olmasına vâbestedir.

Şurasını da ilave edelim ki, Sanayi-i Nefise Mekteb-i Âlisi gibi esasen ressamlık heykeltıraşlık üzerine mübteni bir mektepten şهادetnâme almış bir efendi hiçbir vakitte mimarlık diplomasını haiz olmuş demek değildir.

Padişah-ı maarif-perver, şehriyar-ı adalet-güster velinimet-i bî-minnetimiz metbû'-ı mufahhamımız efendimiz hazretlerinin taht-ı âli-i Osmânî'ye cülus-ı hümayûnlarından bu güne kadar fünûn ve sanayiinin her şubesindeki terakkiyât-ı ciddiye bihakkın şâyân-ı sitayıştır. İşte eltâf-ı seniyye-i cihanbânîlerinden olmak üzere tesis ve teşkiline bundan sekiz dokuz sene evvel irade-i isabet-âde-i hilafet-penâhileri şeref-sudûr ve sünûh buyrulan Hendese-i Mülkiyye Mekteb-i Hümayûnu bugünkü günde saye-i terakkiyât-vâye-i hazret-i padişahîde mühendis ve mimarlara lüzumu görülen ulûm ve fünûnu bihakkın tedris etmektedir. İşte mimar olacak zatın lâ-akal bu mektep diplomasını haiz olması veyahut mektebin hocalarından mürekkebe bir komisyon nezdinde imtihan olarak

şehâdetname ihraz eylemesi mevâdd-ı lâzime muktezyâtındandır. Saye-i mamuriyet-vâye-i hazret-i şehriyarîlerinde Memâlik-i şâhânelerinin her tarafında meşhûd-ı bâsıra-i iftihar olan bunca terakkiyât-ı hari-kulade sırasında bu gibi bir ıslahat-ı mühimmenin dahi mevki-i fiil ve icraya konulacağı merci-i âlisinden kaviiyyen me'mûl ve muntazırdır.

Hendese-i Mülkiye Mekteb-i Hümayûnu mezunlarından mekteb-i mezbûr Fenn-i Mimari-i Âliyye Muallimi Mühendis ALİ KEMALLEDDİN